

Kur Krizlerinin Öncelikli Sorunlar Hiyerarşisini Etkileme Gücü: Türkiye İçin Mikro Veri Analizi

İsmail ÇAKMAK¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Ordu Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ORCID: 0000-0002-8083-5256

Öz: Bu çalışma, hayat pahalılığı, işsizlik ve eğitim sorunlarına eğilerek Türkiye’de 2018 yılı ve sonrasında yaşanan mevcut ekonomik koşulların bireylerin sorun algılarında anlamlı bir değişikliğe sebep olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, TÜİK’in yaşam memnuniyeti araştırması 2012-2022 mikro veri setleri kullanılmış ve veriler multinomial logit yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler, 2018 sonrasında bireylerin özellikle işsizliğe kıyasla pahalılığı daha önemli bir sorun olarak görme olasılığının arttığını ortaya koymaktadır. Sosyo-ekonomik gruplar özelinde ise öğrencilerde yıllar içinde işsizliğe nazaran pahalılığın en önemli sorun olarak görülme olasılığı düşme eğiliminde iken 2018 sonrasında eğilimin terse döndüğü görülmüştür. Herhangi bir okul bitirmeyenlere kıyasla önlisans/lisans ve lisansüstü mezunlarda da kriz sonrasında hayat pahalılığının işsizliğe nazaran daha önemli bir sorun olarak görülme olasılığı yükselmiştir. Yapılan analizler ayrıca, çalışanların ve emeklilerin 2018 sonrasında işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Bu çalışma, kur krizi sonrası Türkiye’deki ekonomik konjonktürün etkisi ile, algılanan sorunlardaki önceliklerin değiştiğini ve toplumun çeşitli kesimlerinde akut problemlerin daha fazla öncelendiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur Krizi, Yaşam Maliyeti, Multinomial Logit Model

Jel Kodları: G01, G51, C31

The Impact of Currency Crises on the Hierarchy of Priority Issues: A Micro Data Analysis for Turkey

Abstract: This study aims to determine whether the current economic conditions in Turkey after 2018 have caused a significant change in individuals' problem perception by focusing on the cost of living, unemployment, and education problems. With this aim, TURKSTAT life satisfaction survey 2012-2022 micro data sets are used, and the data are analyzed with the multinomial logit method. The analysis reveals that after 2018, individuals are more likely to see the cost of living as a more important problem, especially compared to unemployment. The aspects of socio-economic groups, although the probability of students seeing high prices as the most important problem compared to unemployment has tended to decrease over the years, the trend reversed after 2018. Compared to those who did not graduate from any school, the possibility of seeing the cost of living as a more important problem than unemployment increased among associate/bachelor's and postgraduate graduates after the crisis. The analysis also reveals that employees and retirees see the cost of living as a more priority problem compared to unemployment after 2018. This study shows that, with the impact of the economic conjuncture in Turkey after the currency crisis, priorities in perceived problems have changed, and acute problems are given more priority in various segments of society.

Keywords: Currency Crisis, The Cost of Living, Multinomial Logit Model

Jel Codes: G01, G51, C31

Atf: Çakmak, İ. (2025). Kur Krizlerinin Öncelikli Sorunlar Hiyerarşisini Etkileme Gücü: Türkiye İçin Mikro Veri Analizi, *Politik Ekonomik Kuram*, 9(2), 584-595.
<https://doi.org/10.30586/pek.1620454>

Geliş Tarihi: 15.01.2025
Kabul Tarihi: 22.02.2025

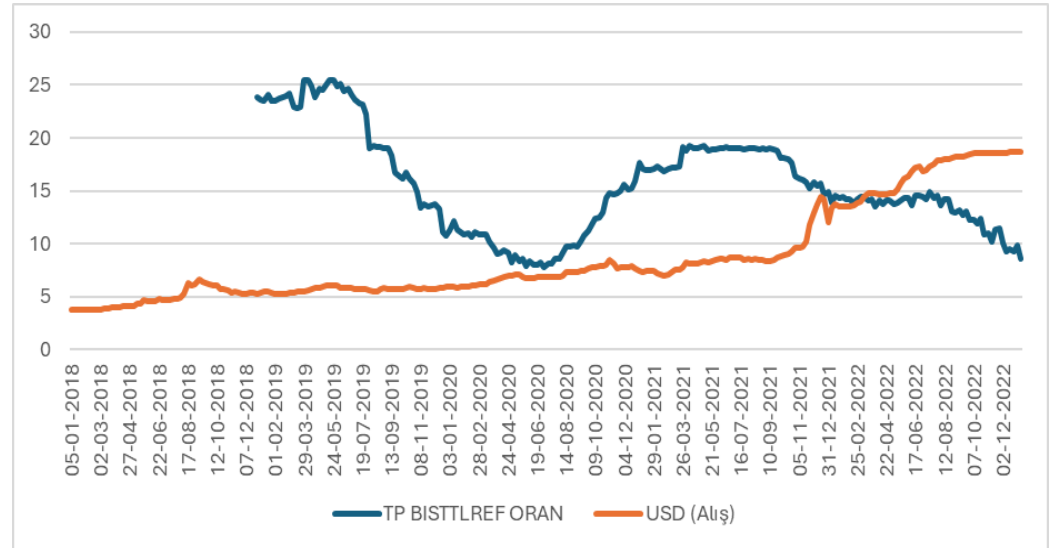

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Hayat pahalılığı, işsizlik ve toplumun genel eğitim seviyesi üzerine eğilim, gelişmişlik seviyesinden bağımsız bütün ülkelerin öncelik verdiği konular arasındadır. Bununla birlikte, ekonomik bozulmaların yaşandığı dönemlerde, ekonomik koşullar ve yaşam standartlarındaki hızlı değişim, bireylerin en önemli sorun olarak gördükleri konularda değişimler yaratabilmektedir. İşsizlik ve genel eğitim seviyesi gibi toplumun önceleyebileceği sorunlar, kriz etkisi ile bozulan ekonomik sistemde yerini pahalılık gibi akut problemlere bırakmış olabilir.

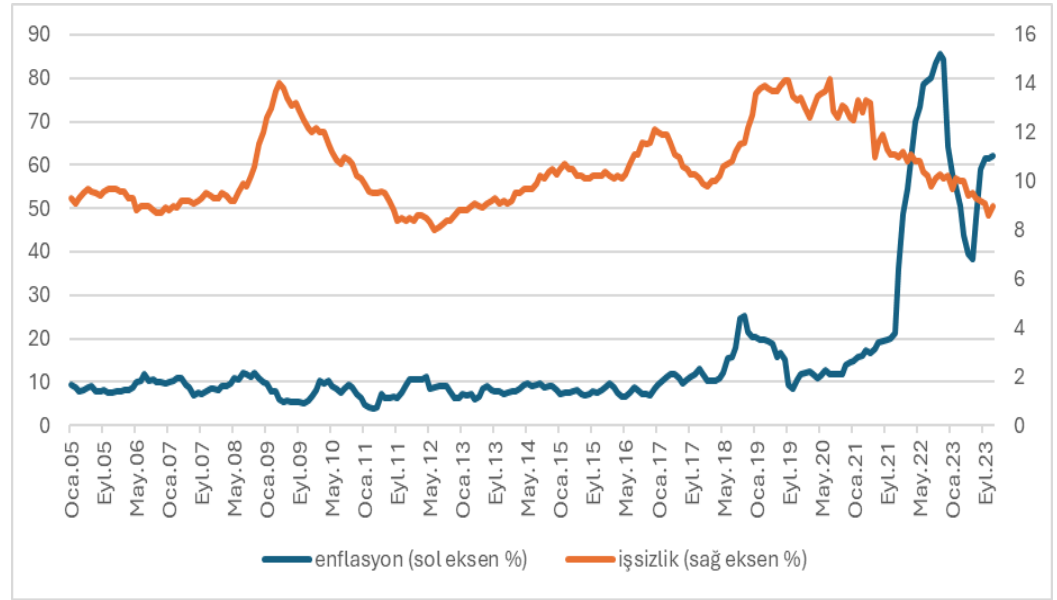
Türkiye ekonomisi, özellikle 2018 ve sonrasında kur krizinin de tetiklemesi ile volatil bir döneme girmiştir. 2018 ve sonrası dönemde meydana gelen ekonomik dalgalanmanın sebepleri, kur krizi terminolojisi ile uyumludur. Kur krizi, IMF (1998) tanımlamasına göre finansal kriz çeşitlerinden birisidir. IMF (1998) kur krizini, bir ülkede döviz kurlarına yönelik spekülasyon bir atak olması ile dolarizasyonun artması, bunun sonucunda politika karar vericilerinin büyük miktarda rezerv harcayarak veya keskin bir devalüasyon yaparak yerel para birimini savunmaya zorlanması olarak tanımlanmaktadır. Nitekim, özellikle 2018 sonrasında Türkiye ekonomisinin görünümü ile yukarıdaki tanımlamalar benzerlik göstermektedir.

Şekil 1. USD/TRY- Gecelik Referans Faiz Oranı

Şekil 1, TCMB gecelik referans faiz oranı ve \$/₺ kuruna ilişkin 2018 yılı ve sonrasına ait verileri göstermektedir. Şekil 1'den, 2021 yılına kadar kurun düzenli bir artış eğiliminde olduğu takip edilebilmektedir. Kurdaki artış ile ülkeye yabancı sermayenin girişinde azalma (hatta çıkışlar) ve enflasyon patikasıdaki yükseliş aynı dönemlerde meydana gelmiştir (Şanlı, 2021). Şekil 1 ayrıca, özellikle 2021 yılında dolarizasyonun dramatik biçimde arttığını göstermektedir. Bu artış trendi, aynı dönemdeki faiz politikası ile birlikte değerlendirildiğinde, düşen faiz oranları ekonomik karar alıcıları tam da kur krizinin tanımında değinildiği biçimde spekülasyon sarmalı içine çekmiştir. Nitekim, söz konusu kur atağını azaltmak ve Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değer kaybına müdahale edebilmek için politika yapıcılar tarafından 21 Aralık 2021 tarihinde Kur Korumalı Mevduat (KKM) sistemi duyurulmuştur. Genel para politikalarının dışında bir uygulama olarak değerlendirebilecek söz konusu yeni finansal yatırım aracı ile kur seviyelerinde kısa süreli bir düşüş yaşansa da genel yükseliş trendinin önüne geçilememiş ve Ocak 2018 – Ocak 2023 dönemi arasında Amerikan doları Türk lirası karşısında yaklaşık %398 değer kazanmıştır. Söz konusu dönemdeki doların Türk lirası karşısındaki dramatik yükselişinin arkasında, yukarıda açıklanan hususlar dışında

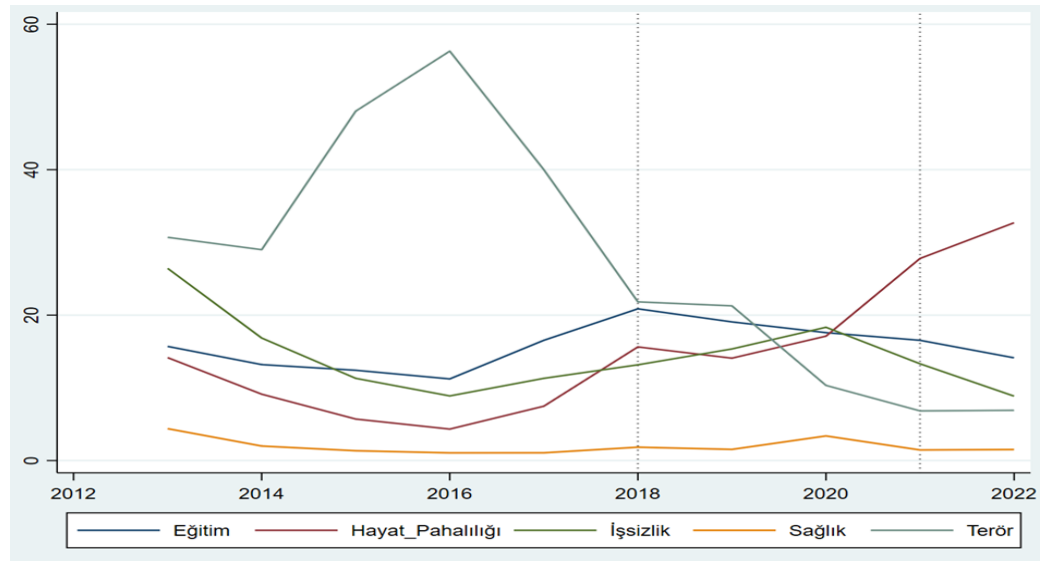
küresel ve ulusal belirsizlikler, Pandemi döneminin ekonomilere getirdiği yük ve sermaye çıkışlarının hızlanması da etkili olmuştur (Şanlı, 2021; Cömert ve Öncü, 2023).

Şekil 2. Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Ekonomik karar alıcıların yabancı paralara yönelmesinin en önemli sebeplerinden birisi de aynı dönemdeki enflasyonist ortamdır. Fiyatlar genel seviyesindeki hızlı yükseliş, düşük faiz ortamının da beslemesi ile alım güçlerini koruyabilmek maksadı ile bireyleri dövize yöneltmiştir. Şekil 2'den özellikle KKM'nin hayata geçirilmesinden hemen önce enflasyonun dramatik yükselişi gözlemlenebilmektedir. Genel olarak bakıldığında ise Ocak 2017'de %9 seviyelerinde olan enflasyon, Kasım 2022'de %84 seviyelerini geçmiştir. Şekil 2'deki işsizlik rakamları incelendiğinde ise enflasyonun dramatik yükseldiği dönemlerde, işsizlik oranlarındaki düşüş dikkat çekmekte, söz konusu örüntünün kısa dönemde işsizlik ile enflasyon arasındaki ödünleşmeye de uygun olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler özetlenecek olursa, Türkiye'nin hem iç hem de dış kaynaklı sebepler dolayısı ile özellikle 2018 yılı ve sonrasında kur krizi yaşadığı söylenebilmektedir. Kur krizi, tanımından da hatırlanacağı üzere dramatik bir spekülasyon döviz talebi yaratmaktadır. Bunun temel sebeplerinden birisi ise yüksek enflasyondur. Bu tip dönemlerde, bireylerin yaşadıkları ülkelerdeki öncelikli sorun algılarında değişimler yaşanabilmektedir. Özellikle fiyatlar genel seviyesindeki yükseliş, alım gücünün de düşmesi ile birlikte bireylerdeki pahalılık olgusunu pekiştirmesi mümkündür. Şekil 3, bireylerin Türkiye'de yıllar içinde en önemli sorun olarak değerlendirdikleri bazı başlıkları göstermektedir.

Şekil 3. Türkiye’de bireylerin algıladıkları öncelikli sorunlar (%) (Kaynak: TÜİK 2013-2022 Yaşam Memnuniyeti Araştırmaları Mikro Veri Setleri Kullanılarak Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.)

Şekil 3, incelenen dönem içinde bireylerin başlangıçta Türkiye’de en önemli sorun olarak terörü gördüklerini fakat özellikle 2020 yılı ve sonrasında terörün birinci sorun olarak görülmemeye başladığını göstermektedir. Bunun sebebi, kur krizi ve beraberindeki ekonomik görünümünden dolayı bireylerin sorun önceliklerinde değişimler meydana gelmiş ve hayat pahalılığı daha önemli bir sorun olarak öne çıkmış olabilir. Nitekim Şekil 3’ten de görüleceği üzere 2021 yılında bireylerin yaklaşık %28’i ve 2022 yılında ise yaklaşık %33’ü en önemli sorun olarak hayat pahalılığını öne çıkarmış ve hayat pahalılığı söz konusu dönemlerde bireyler tarafından ülkenin en önemli sorunu olarak gösterilmiştir. Eğitim, hayat pahalılığı ve işsizlik arasında ise yıllar özelinde önceliğin değiştiği görülebilmektedir. Bu bağlamda, ekonomik bozulmalar ve kriz dönemlerinde bireyler, eğitim ve işsizlik yerine hayat pahalılığını daha öncelikli sorun olarak öne çıkarmış olabilir. Çünkü daha önce de açıklandığı üzere, özellikle 2018 ve 2021 kur krizleri dönemlerindeki yüksek enflasyonist ortamda işsizlik görece düşük seyrettiğinden bireyler işsizliği öncelikli sorun olarak değerlendirmemiş olabilmektedir.

Yüksek enflasyon ve devalüasyona uğramış yerli para ekosistemi, sosyo-ekonomik gruplar arasında gelir ve fırsat adaletsizliği de yaratmış olabilir. Tüm bu mevcut koşullardan dolayı bireylerin ülkedeki en önemli sorun sıralamasında da güncel ekonomik koşullar öne çıkmış olabilir ve hayat pahalılığı çeşitli sosyo-ekonomik grupları daha fazla etkilemiş olabilir. Bu sebeple bu çalışma, Türkiye’de bireyler tarafından öncelikli sorunlar arasında gösterilen işsizlik, hayat pahalılığı ve eğitim konularını öncelemiş ve söz konusu sorun başlıklarındaki öncelik sıralamasının, 2018 kur krizi sonrasında anlamlı bir şekilde değişip değişmediği test etmeyi amaçlamıştır. Genel olarak çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde konu ile ilgili literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve yöntem açıklanmış, dördüncü bölümde analiz bulgularına yer verilmiştir. Son bölümde ise elde edilen bulgular tartışılmıştır.

2. Literatür

Bireylerin, yaşadıkları ülkelerde birincil sorun olarak gördükleri faktörler çeşitli sosyo-ekonomik gruplar özelinde farklılaşabildiği gibi, çeşitli ekonomik ve sosyal olaylar da bu öncelemenin değişmesine sebep olabilmektedir. İlgili alan yazınında, ekonomik krizlerin ve dalgalanmaların, sorun önceliklerindeki değişime sebep olacağı ortaya konmuştur. Örneğin Goodel ve Martin (1992), ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde tüketici davranışlarının çok hızlı değiştiğini ve içinde bulunulan ekonomik konjonktürün toplumun her kesimini aynı ve eşit derecede etkilemeyeceğini vurgulamışlardır. Benzer

şekilde Gabriela (2010), durgunluk dönemlerinde tüketicilerin, ekonomik krizle birlikte gelen finansal sorunlar nedeniyle mevcut satın alma davranışlarını değiştirmeye yönelik belirgin bir eğilim gösterdiklerini ve tüketicilerin daha seçici hale geldiğini vurgulamıştır. Dutu (2020), ekonomik stabilizasyonun bozulduğu dönemlerde tüketicilerin harcama davranışlarının değiştiğini, büyük satın almaların durabildiğini veya ertelenebildiğini ve fiyat duyarlılığının arttığını belirtmiştir. Perriman ve diğerleri (2010) tüketici davranışlarının, davranışın gerçekleştiği yerdeki koşullardan etkilendiğini, 2008 krizinin bu bağlamda önemli bir etken olduğunu ve krizin tüketicilerin satın almaya yönelik harcama davranışlarını dramatik biçimde değiştirdiğini belirtmişlerdir. Burns ve diğerleri (2012) de 2008 krizi zamanında bireyler tarafından algılanan ekonomik sorunların öncelik sırasının değiştiğini, risk algısının ve risk alma davranışlarının başlangıçta hızla düştüğünü fakat zamanla dengelendiğini ortaya koymuşlardır. Leiser ve diğerleri (2010)'de 2008 krizi dönemindeki risk algısını araştırmış ve çalışmanın sonucunda sosyo-kültürel ve eğitim düzeyi daha yüksek kişilerin diğerlerine nazaran finansal krize karşın daha sistemik ve analitik yaklaşabildiklerini, özellikle finansal okur yazarlığı daha yüksek ve iktisat alanında eğitim almış kişilerin sistemin kendisini onarma gücüne güvendiklerinden daha iyimser olabildiklerini vurgulamışlardır.

Alan yazınında kriz dönemlerindeki harcama davranışlarının etkisini ve değişimini Türkiye özelinde inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Can ve diğerleri (2023) çalışmalarında hayat pahalılığı ve yüksek enflasyon dönemlerinde Türkiye'de görece düşük tasarrufa sahip hanelerin harcama davranışlarını diğerlerine nazaran daha dramatik biçimde değiştirdiğini ve mevcut ekonomik konjonktürün, söz konusu grupları daha fazla etkilediğini vurgulamışlardır.

Ekonomik ve finansal krizler, doğrudan sadece finansal ve/veya real sektör tarafında meydana gelen bozulmalar sebebiyle gerçekleşmeyebilir. Sosyal, sağlık ve politik taraftaki gelişmeler de ekonomilerde krize ve durgunluğa sebep olabilir. Covid 19 pandemi dönemi bu duruma uygun bir örnektir. Pandemi dönemi, dünyayı dramatik ve hızlı biçimde etkisi altına almışsa da etkisi sadece sağlık alanında değil, sosyal, psikolojik ve iktisadi boyutta da hissedilmiştir. Örneğin Haggar ve diğerleri (2023), salgın döneminde Birleşik Krallıkta salgının etkileri hafiflemeye başlasa bile fiyatların ve hayat pahalılığının düşmediğini belirtmiş ve sağlıktaki öncelenmenin azalmasına rağmen fiyatlar ve hayat pahalılığı algısının hala yüksek kaldığını vurgulamışlardır. Pulman ve diğerleri (2024) de bu bulguyu destekler nitelikte Birleşik Krallıktaki öğrencilerin pandemi döneminden sonra hayat pahalılığı algısında dramatik ve anlamlı bir yükseliş olduğunu tespit etmişlerdir.

Görüleceği üzere ekonomilerde bozulma meydana geldiğinde veya daha dramatik bir süreç olan kriz dönemlerinde, bireylerin ülkelerine yönelik sorun algılarında değişimler görülebilmekte ve kriz dönemlerinde bireylerin davranışları değişebilmektedir. Alan yazını ayrıca, davranış değişimlerinin çeşitli sosyo-ekonomik ve demografik gruplar özelinde de farklılaşabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda bu çalışma, Türkiye'de 2018 ve sonrasındaki ekonomik görünümün, bireylerdeki öncelikli sorun algısında bir değişim yaratıp yaratmadığını, etkilerin gruplar özelinde farklılaşp farklılaşmadığını analiz etmektedir.

3. Veri ve Yöntem

2018 kur krizi ve sonrasında bireylerin öncelikli sorun olarak gördükleri konularda anlamlı bir değişim olup olmadığını ve öncelikli sorunların çeşitli sosyo-ekonomik gruplar özelinde farklılaşp farklılaşmadığını tespit edebilmeyi amaçlayan bu çalışmada, TÜİK'in 2012-2022 Yaşam Memnuniyet Araştırması (YMA) mikro veri setleri kullanılmıştır. YMA mikro veri setleri yatay kesit veri olduğundan, çalışmada hedeflenen etkileri test edebilmek maksadı ile birleştirilmiştir. Veri setlerindeki gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra çalışmada 122.301 kişiden toplanan veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni olarak belirlenen "sorun", ilgili veri setlerinde bireylere yöneltilen "sizce ülkemizin en önemli 1. sorunu nedir?" sorusundan türetilmiştir. İlgili soruda

bireylere eğitim, işsizlik ve hayat pahalılığı dışında başka seçenekler de yöneltilmiş fakat çalışma, daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere söz konusu bu üç seçenek arasındaki geçişkenliği test etmeyi amaçladığından, diğer seçenekler veri setlerinden düşürülmüştür. Bunun yanında çalışmada, kur krizinin etkileri gözlemlenmek istendiğinden kukla değişken oluşturulmuş ve 2018 sonrası için bu değişkene 1 değeri verilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve elde edilişlerini gösteren Tablo 1, aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Değişken İsimleri ve Elde Ediliş Biçimleri

Değişken Adı	Elde ediliş biçimi	Yüzde
Sorun	1.Hayat Pahalılığı	27,37
	2.İşsizlik	40,82
	3.Eğitim	31,81
Medeni hal	1.Evli	17,90
	2.Bekar	73,41
	3.Eşi ölmüş/Boşanmış	8,69
Öğrenci	1.Öğrenci olanlar	4,47
	0.Diğerleri	95,93
Çalışan	1.Çalışan	36,73
	0.Diğerleri	63,27
İş arayan	1.İş arayanlar	5,91
	0.Diğerleri	94,09
Emekli	1.Emekliler	11,58
	0.Diğerleri	88,42
Ev işleri	1.Ev işleri ile meşgul olanlar	33,26
	0.Diğerleri	66,74
Eğitim	1.Bir okul bitirmeyenler/okumaya yazma bilmeyenler	15,67
	2.İlköğretim/ilkokul	47,43
	3.Lise	19,63
	4.Önlisans/Lisans	15,71
	5.Lisansüstü	1,56
Kukla	1.2018 yılı ve sonrası	18,14
	0.2018 öncesi	81,86

Görüleceği üzere çalışmanın bağımlı değişkeni olan sorun, birbirinden bağımsız yapıya sahip üç farklı kategori içermektedir. Bu tip durumlarda kullanılabilecek yöntemlerden birisi de multinomial logit modeldir. Lojistik regresyon yönteminin en az üç veya daha değişken düzeyi ile genişletilmiş hali olan multinomial logit model, değerleri sınıflayıcı ölçekle elde edilen ve en az üç düzey içeren bağımlı değişkenlerde kullanılmaktadır (Arı, 2016).

Bağımlı değişkenin üç düzeyli olduğu ve $Y=0,1,2$ olarak kodlandığı varsayıldığında; Y değişkeni için, $Y=0$ referans düzeyi olmak üzere $Y=1$ ve $Y=2$ için ayrı ayrı iki tane logit dönüşümü yapılması gerekmektedir (Hosmer ve Lemeshow, 2000). p değişkenli ve sabit terim içeren logit fonksiyonu şu şekilde düzenlenebilmektedir.

$$g_1(x) = \log \left(\frac{P\left(y = \frac{1}{x}\right)}{P\left(y = \frac{0}{x}\right)} \right) = \beta_{01} + \beta_{11}x_1 + \dots + \beta_{1p}x_p$$

$$g_2(x) = \log \left(\frac{P\left(y = \frac{2}{x}\right)}{P\left(y = \frac{0}{x}\right)} \right) = \beta_{20} + \beta_{21}x_1 + \dots + \beta_{2p}x_p \quad (1)$$

Bu doğrultuda koşullu olasılık fonksiyonları da;

$$P\left(y = \frac{0}{x}\right) = \frac{1}{1 + e^{g_1(x)} + e^{g_2(x)}}$$

$$P\left(y = \frac{1}{x}\right) = \frac{e^{g_1(x)}}{1 + e^{g_1(x)} + e^{g_2(x)}}$$

$$P\left(y = \frac{2}{x}\right) = \frac{e^{g_2(x)}}{1 + e^{g_1(x)} + e^{g_2(x)}} \quad (2)$$

olarak elde edilir. İfade g grup için genelleştirilecek olursa herhangi bir j değişkeni için koşullu olasılık fonksiyonunu;

$$P\left(Y = \frac{j}{x}\right) = \frac{e^{g_j(x)}}{\sum_{j=0}^{g-1} e^{g_j(x)}} \quad (3)$$

şeklinde yazmak mümkündür. Burada $\beta_0 = 0$ ve $g_0(x) = 0$ dır (Hosmer ve diğerleri, 2013). Multinomial logit modeli parametreleri, lojistik regresyon modelinde olduğu gibi en çok benzerlik yöntemi ile tahmin edilmektedir.

Çalışmada temel olarak 2018 kur krizi sonrasında bireylerin işsizliğe kıyasla hayat pahalılığı ve eğitimi önceleyip öncelemediği tespit edilmek istendiğinden, modelin baz kategorisi olarak “işsizlik” seçilmiştir. Ayrıca, bahsedildiği üzere temel hedef 2018 yılı ve sonrasında sosyo-ekonomik grupların tercihlerinde bir farklılaşma olup olmadığının analizi olduğundan, yapılan multinomial logit analizine bağımsız değişken ile etkileşime giren (interaction term) kukla değişken eklenmiştir. Stata analiz programındaki # notasyonunu (hashtag method) kullanarak gerekli etkileşim mümkün kılınabilecek (Medeiros, 2023) ve böylece her bir bağımsız değişkenin hem 2012-2022 yılları arasındaki hem de kriz etkisi sonrasındaki sorun incelemelerinde anlamlı bir değişim olup olmadığı test edilebilecektir.

4. Bulgular

Çalışmanın bağımsız değişkeni olan “sorun”, bağımsız değişkenler ve her bir bağımsız değişken ile etkileşime girmiş kukla değişkenden oluşan multinomial logit analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Multinomial Logit Analizi Sonuçları

	Baz Kategori (işsizlik)	β	S.H	RRR	S.H
Hayat pahalılığı	<i>Kukla</i>	1.252***	(0.136)	3.496***	(0.475)
	Öğrenci	-0.420***	(0.0520)	.6570***	(0.0342)
	<i>Kukla##öğrenci</i>	0.700***	(0.210)	2.014***	(0.422)
	Çalışan	0.0236	(0.0287)	1.024	(0.030)
	<i>Kukla##çalışan</i>	0.223*	(0.133)	1.249*	(0.166)
	İş arayan	-0.756***	(0.0426)	0.4697***	(0.020)
	<i>Kukla##iş arayan</i>	0.120	(0.160)	1.1273	(0.181)
	Emekli	0.0416	(0.0335)	1.0426	(0.035)
	<i>Kukla##emekli</i>	0.335**	(0.151)	1.3975**	(0.211)
	Ev işleri	-0.133***	(0.0271)	0.8756***	(0.024)
	<i>Kukla##ev işleri</i>	0.154	(0.132)	1.1663	(0.153)
	İlköğretim	-0.0950***	(0.0202)	0.9094***	(0.018)
	<i>Kukla##İlköğretim</i>	0.0524	(0.0944)	1.0538	(0.099)
	Lise	-0.299***	(0.0270)	0.7413***	(0.020)
	<i>Kukla##Lise</i>	0.0871	(0.108)	1.0910	(0.118)
	Önlisans/Lisans	-0.602***	(0.0327)	.5477***	(0.018)
	<i>Kukla##Önlisans/Lisans</i>	0.395***	(0.116)	1.4840***	(0.171)
	Lisansüstü	-0.858***	(0.104)	0.4240***	(0.044)
	<i>Kukla##Lisansüstü</i>	1.108***	(0.276)	3.0285***	(0.837)
Eğitim	Sabit	-0.267***	(0.0267)	0.7656***	(0.020)
	Gözlem		122.301		
	<i>Kukla</i>	0.306*	(0.180)	1.3573	(0.245)
	Öğrenci	0.383***	(0.0425)	1.4661***	(0.062)
	<i>Kukla##öğrenci</i>	0.573**	(0.227)	1.7743**	(0.402)
	Çalışan	0.302***	(0.0298)	1.3529***	(0.040)
	<i>Kukla##çalışan</i>	0.131	(0.163)	1.1396	(0.186)
	İş arayan	-0.527***	(0.0405)	0.5904***	(0.023)
	<i>Kukla##iş arayan</i>	0.0893	(0.191)	1.0934	(0.209)
	Emekli	0.466***	(0.0339)	1.5929***	(0.054)
	<i>Kukla##emekli</i>	0.114	(0.182)	1.1209	(0.204)
	Ev işleri	-0.120***	(0.0297)	0.8865***	(0.026)
	<i>Kukla##ev işleri</i>	0.139	(0.165)	1.1495	(0.190)
	İlköğretim	0.322***	(0.0240)	1.3804***	(0.033)
	<i>Kukla##İlköğretim</i>	0.128	(0.130)	1.1364	(0.148)
	Lise	0.830***	(0.0277)	2.2923***	(0.063)
	<i>Kukla##Lise</i>	0.106	(0.140)	1.1123	(0.155)
	Önlisans/Lisans	1.384***	(0.0290)	3.9922***	(0.116)
	<i>Kukla##Önlisans/Lisans</i>	-0.104	(0.144)	0.9015	(0.130)
	Lisansüstü	1.824***	(0.0627)	6.1936***	(0.388)
	<i>Kukla##Lisansüstü</i>	-0.0136	(0.277)	0.9865	(0.273)
	Sabit	-1.013***	(0.0309)	0.3633***	(0.011)
	Gözlem		122.301		

***p<.01, **p<.05 ve *p<.1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Tablo 2'deki kukla değişkeni, bireylerin genel olarak 2018 kur krizi sonrasında işsizlik yerine hayat pahalılığını ve eğitimi daha önemli bir sorun olarak görme olasılıklarının istatistiksel olarak anlamlı derecede yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bireylerin sorun önceliklerinde genelde bir değişim olmuşsa da bu değişim, her bir sosyo-ekonomik grup için geçerli olmayabilir ve/veya kur krizi sonrasındaki durum bazı gruplar özelinde daha farklı seyretmiş olabilir. Bu bağlamda analizler, çeşitli sosyo-ekonomik ve demografik gruplar özelinde genişletilmiş ve çıkan sonuçlar bu hipotezi doğrulamıştır. Örneğin hayat pahalılığı kategorisi incelendiğinde, öğrencilerde incelenen periyod genelinde işsizlik yerine hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak görme olasılıklarının anlamlı derecede düştüğü görülmüş, fakat 2018 kur krizi sonrasında ivme tam tersi yöne hareket ederek öğrencilerin kur krizi sonrasında hayat pahalılığını işsizliğe daha kıyasla daha öncelikli bir sorun olarak görme olasılığının yükseldiği tespit edilmiştir. Çalışanlar ve emeklilerde ise incelenen periyod genelinde işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını önceleme olasılığı istatistiksel olarak anlamlı değilse de 2018 kur krizi sonrasında çalışanlar ve emeklilerin işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak görme olasılıklarının anlamlı derecede yükseldiği görülmüştür. Eğitim sonuçları incelendiğinde ise bazı eğitim düzeylerine ait sonuçlar ile öğrencilerin sorun

önceleme davranışlarının benzediği tespit edilmiştir. Buna göre okuma yazma bilmeyen veya bir okul bitirmeyenlere kıyasla ön lisans ve lisans mezunları ile lisansüstü mezunlarının, incelenen dönem genelinde işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak görme olasılığının düştüğü fakat kriz sonrasında tam tersi olacak şekilde öncelenmenin hayat pahalılığı eksenine kaydığı tespit edilmiştir. İş arayanlar, ev işleri ile uğraşanlar ve lise mezunlarında ise incelenen periyod genelinde işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak görme olasılıklarının anlamlı derecede azaldığı görülmüş fakat kur krizi sonrası için istatistiksel olarak anlamlı derece anlamlı bir sonuç bulunmamıştır. Hayat pahalılığı kategorisinin marjinal etkiler sonuçları incelendiğinde, genel olarak işsizliğe kıyasla hayat pahalılığının daha önemli bir sorun olarak görülme olasılığının 3,5 kat arttığı tespit edilmiştir. Sosyo-ekonomik gruplar arasındaki sorun öncelemede ise en majör değişimin lisansüstü mezunlarında olduğu görülmüştür. Buna göre okuma yazma bilmeyen veya bir okul bitirmeyenlere kıyasla lisansüstü mezunlarının, 2018 krizi sonrasında işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını daha önemli bir sorun olarak görme olasılıklarının 3 kat arttığı tespit edilmiştir. Lisansüstü mezunlarındaki söz konusu marjinal değişimi ise öğrenciler takip etmektedir. Buna göre öğrencilerin incelenen periyod genelinde işsizlik yerine hayat pahalılığını öncelikli sorun olarak görme olasılıkları 0,65 kat düşme eğiliminde iken, bu eğilim kriz sonrasında terse dönmüş ve öğrencilerin hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak görme olasılıkları diğerlerine kıyasla 2 kat artmıştır.

Analizin eğitim kategorisine ait sonuçları incelendiğinde ise incelenen periyod genelinde eğitimin işsizliğe kıyasla daha öncelikli bir sorun olarak görülme olasılığı anlamlı olsa da sonuçlar yüzde 10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Hayat pahalılığı kategorisinde birden fazla sosyo-ekonomik grup özelinde tespit edilen öncelik kayması, burada tespit edilmemiştir. Fakat öğrenci, çalışan, emekli ve herhangi bir okul bitirmemişlere kıyasla diğer mezunlarda, incelenen periyod genelinde işsizliğe kıyasla eğitimi daha öncelikli bir sorun olarak görülme olasılığının yükseldiği görülmüştür. İş arayan ve ev işleri ile uğraşanlarda ise diğerlerine kıyasla, incelenen dönem genelinde eğitimin işsizliğe kıyasla daha öncelikli bir sorun olarak görülme olasılığının anlamlı derece düştüğü yapılan analizlerle ortaya konmuştur.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma 2018’de bozulmaya başlayan ve sonucunda kur krizine dönüşen ekonomik görünümün, Türkiye’de bireylerin öncelikli sorun olarak gördüğü konularda anlamlı bir değişikliğe sebep olup olmadığını araştırmıştır. Ayrıca çalışma, çeşitli sosyo-ekonomik grupları odağına alarak ve her bir grubun krizlerden aynı derecede etkilenmeyeceğinden de hareketle, incelenen grupların sorun öncelemelerinde bir farklılık olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada temel olarak işsizlik, hayat pahalılığı ve eğitim sorunları incelenmiştir. Buradaki temel motivasyon, Şekil 3’ten de takip edilebileceği üzere, söz konusu sorunların Türkiye’de bireyler tarafından her zaman öncelikli sorunlar arasında gösterilmesidir.

Gelişmekte olan bir ekonomi olan Türkiye’de işsizlik, geçmişten günümüze herhangi bir ekonomik şoktan bağımsız, öncelikli bir sorun olarak görülmektedir. Buna paralel, politika yapıcılarının da her zaman en öncelikli konularından birisi işsizliği azaltmak ve yeni iş olanakları yaratmak olmuştur. Ekonomik koşullar, her dönemin en önemli sorunu olarak kabul edilebilecek işsizliği, öncelikli sorun olarak görülmekten uzaklaştırabilmekte midir? Bu bağlamda çalışmanın sonuçları oldukça önemlidir. Çalışmanın TÜİK’in 2012-2022 yılları YMA veri setleri kullanılarak yapılan multinomial logit analizi sonuçları, 2018 yılından sonraki dönemde bireylerin işsizlik yerine eğitim ve hayat pahalılığını daha fazla öncelediğini açıkça ortaya koymaktadır. Hayat pahalılığı ve enflasyonist ortam, çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği üzere kur krizinin temel sonuçlarından birisidir. Böyle dönemlerde bireylerin genel ve uzun dönemli sorunlar yerine akut sorunlara yönelmesi mümkündür. 2018 yılı ile başlayan süreç, temelde bir kur krizidir. Kur krizleri de IMF (1998) tanımlamasına göre finansal kriz çeşitlerinden birisidir.

Asimetrik bilgi sorunları nedeniyle finansal sistem tam manası ile etkin olamamakta (Hahm ve Mishkin, 2000), bu sebeple ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard) problemleri sistemde derinleşebilmektedir (Mishkin, 1992). Bu tip bir ekonomik görünümde bireyler, tehlikelerden kaçınmak, kısıtlı finansal koşulları sebebi ile doğru tercihler yapabilmek ve oluşan enflasyonist ortama karşı kendini koruyabilmek maksadı ile kriz sonrası dönemde işsizlik yerine hayat pahalılığını önceliklemiş olabilir.

2018 yılı ve sonrasında, kur krizi ve enflasyonist ortam sebebi ile genel olarak bireylerin akut problemleri incelemeye başladığı görülse de toplumun bazı kesimlerdeki sorun önceliği değişmiş, bazılarında ise değişmemiş olabilir. Çalışmanın sonuçları bu bağlamda incelendiğinde, yukarıdaki önermeye paralel bir gerçekleşmeden söz edilebilmektedir. Kriz etkisinden bağımsız değerlendirildiğinde öğrenciler, yıllar içinde hayat pahalılığı ve işsizlik arasında, işsizliği daha öncelikli bir sorun olarak görmektedir. Buna karşın 2018 yılı ve sonrasında öğrenciler, işsizlik yerine hayat pahalılığını daha öncelikli bir sorun olarak görmeye başlamıştır. İlgili alan yazınında da vurgulandığı üzere işsizlik genel olarak öğrencilerde gelecek kaygısını pekiştirmekte ve kaygı seviyesini yükseltmektedir (Yalçın, 2022). Bu sebeple de öğrencilerin krizden bağımsız, işsizliği daha fazla incelemesi anlaşılabilir. Öte yandan kur krizi sonrasında, fiyatlar genel seviyesindeki yükseliş öğrencilerin de yaşam koşullarını etkilediğinden, öğrenciler akut problemlere yönelmiş ve hayat pahalılığını incelemeye başlamış olabilir.

Emekliler ve çalışanlarda, incelenen periyod genelinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunmıyorsa da 2018 sonrasında işsizlik yerine hayat pahalılığının öncelenme olasılığı daha yükselmektedir. Buradan, emekli ve çalışanların kur krizi sonrasında oluşan hayat pahalılığından dramatik biçimde etkilendiği anlaşılabilir. İlgili literatürde önermeyi destekleyen ve söz konusu iki grubun ekonomik bozulmalardan anlamlı biçimde etkilendiğini gösteren çalışmalar mevcuttur. Örneğin Deaton (2011), 2008 krizi döneminde çalışan ve emeklilerin gelirlerindeki dramatik düşüşü vurgulayarak, kriz etkisi dolayısı ile bu gruplardaki gelir kayıplarının diğerlerine nazaran daha fazla olduğunu tespit etmiştir. 2008 küresel ekonomik krizi özelindeki benzer bulgular Fenge ve diğerlerinin (2012) çalışmasında da mevcuttur. Çalışmanın sonuçları, kriz döneminde emeklilerin reel olarak azalan sabit gelirleri dolayısı ile ekonomik dalgalanmalara diğer kesimlere nazaran daha çok duyarlı olduğunu vurgulamaktadır. Li ve Mutchler (2021) ise COVID 19 pandemi döneminde ABD'deki ekonomik koşulların emeklileri dramatik olarak etkilediğini tespit etmişlerdir.

Çalışmanın bulguları, işsizlik – hayat pahalılığı önceliğinde en marjinal geçişkenliğin eğitim düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre incelenen dönem genelinde herhangi bir okul bitirmeyenlere kıyasla lisansüstü mezunlarının işsizliğe kıyasla hayat pahalılığını inceleme olasılığı düşmektedir. Fakat kriz sonrasında eğilim tam tersine dönerek hayat pahalılığının öncelenme olasılığı 3 kat artmaktadır. Bu bulgu, tam da kriz döneminde oluşan ekonomik koşulların, genel trendi ve ekonomiye yönelik genel algıyı nasıl da tersi yöne hareket ettirebildiğinin yerinde bir örneğidir. Eğitim seviyesi görece daha yüksek bireyler, kriz sonrasında oluşan ekonomik görünüme karşı önceliklerini diğer kesimlere kıyasla daha dramatik değiştirmişler ve akut koşullara odaklanmışlardır. İncelenen tüm eğitim düzeyleri kıyaslandığında, bireylerin eğitim düzeyleri düştükçe kriz sonrasında sorun inceleme her ne kadar değişse de öncelenmenin marjinal etkisinin giderek düştüğü takip edilebilmektedir. Buradan, kriz sonrasında oluşan ekonomik görünüme yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin daha keskin bir reaksiyon göstererek, akut önceliklere daha hızlı geçişkenlik gösterdiği düşünülebilir.

Çalışmanın eğitim – işsizlik arasındaki geçişkenliği analiz eden bölümüne bakıldığında, bireylerin incelenen dönem genelinde işsizlik yerine eğitim inceleme olasılığının yükseldiği görülmüş fakat de bu bulgunun, istatistiksel olarak yüzde 10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sosyo-ekonomik gruplar özelinde bakıldığında ise bu kıyaslamada, yukarıdaki gibi bir ters değişim gözlenmemiştir. Çalışmanın bulguları, iş arayan ve ev işleri ile uğraşanların yıllar içinde işsizlik yerine eğitim sorunun inceleme olasılığında anlamlı bir düşüş olduğunu göstermektedir. Bunun

yanında, çalışanlar, emekliler ve öğrenciler de ise eğitim sorunun öncelenme olasılığında anlamlı bir yükseliş tespit edilmiştir. Benzer şekilde eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin işsizlik yerine eğitimi öncelikli bir sorun olarak görülme olasılığı yükselmektedir.

Çalışmanın, bireylerin Türkiye’de öncelikli sorun olarak gördükleri konulara odaklanıp, kur krizinin çeşitli gruplara etkisini tespit etmeye çalışması ile alan yazınına önemli bir katkı yaptığı düşünülmektedir. Özellikle çalışma hem incelenen periyod içinde grupların öncelikli sorunlara yönelik algısını hem de kriz sonrasındaki (varsa) öncelik değişimlerini analiz edilebildiğinden özgün değere sahiptir. Daha sonraki çalışmalar, bu çalışmada yer verilen grupların dışında daha başka gruplara da odaklanabilir. Bunun yanında bu çalışmada kullanılan yöntem, Türkiye’yi etkisi altında almış önceki krizlere de uygulanarak karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

Kaynakça

- Arı, E. (2016). Bireylerin Umut Düzeyleri ile Gelecek Hakkındaki Düşünceleri Arasındaki İlişkinin Multinomial Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 184-194.
- Burns, W. J., Peters, E., & Slovic, P. (2012). Risk perception and the economic crisis: A longitudinal study of the trajectory of perceived risk. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(4), 659-677.
- Can, Z. G., O'Donoghue, C., Sologon, D. M., Smith, D., Griffin, R., & Murray, U. (2023). Modelling the Distributional Effects of the Cost-of-Living Crisis in Turkey and the South Caucasus: A Microsimulation Analysis (No. 16619). IZA Discussion Papers.
- Cömert, H., & Öncü, T. S. (2023). İkili Açmaz çerçevesinden Türkiye’de yakın dönem Merkez Bankacılığı ve kur krizlerini anlamak. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 50.
- Deaton, A. (2011). *The financial crisis and the well-being of America*. In *Investigations in the Economics of Aging* (pp. 343-368). University of Chicago Press.
- Duğu, A. (2020). *Understanding Individuals' Behavior Under Uncertainty: Strategy Key Driver in Economic Crisis*. In *Handbook of Research on Retailing Techniques for Optimal Consumer Engagement and Experiences* (pp. 57-85). IGI Global.
- Fenge, L. A., Hean, S., Worswick, L., Wilkinson, C., Fearnley, S., & Ersser, S. (2012). The impact of the economic recession on well-being and quality of life of older people. *Health & Social Care in the Community*, 20(6), 617-624.
- Gabriela, S. (2010). Changes in consumer behaviour during an economic crisis. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 10(2), 784-787.
- Goodell, P. W., & Martin, C. L. (1992). Marketing strategies for recession survival. *The Journal of Business & Industrial Marketing*, 7(4), 5.
- Haggar, T., Hewlett, K., Hall, S., Piggott, H., Regan, Z., Hesketh, R., Wojciechowska, M., & Dacombe, R. (2023). *Breaking point: the cost-of-living crisis in London, and what can be done about it*. Kings Collage London, The Policy Institute <https://doi.org/10.18742/pub01-155>
- Hahm, J. H., & Mishkin, F. S. (2000). The Korean financial crisis: An asymmetric information perspective. *Emerging Markets Review*, 1(1), 21-52.
- Hosmer, D. W., & Lemeshow, S. (2000). *Applied Logistic Regression*. John Wiley & Sons. New York.
- Hosmer Jr, D. W., Lemeshow, S., & Sturdivant, R. X. (2013). *Applied Logistic Regression* (Vol. 398). John Wiley & Sons.
- IMF (International Monetary Fund). (1998). Financial crises: Characteristics and indicators of vulnerability. *IMF World Economic Outlook: Financial Crises: Causes and Indicators*, 74-97.
- Leiser, D., Bourgeois-Gironde, S., & Benita, R. (2010). Human foibles or systemic failure—Lay perceptions of the 2008–2009 financial crisis. *The Journal of Socio-Economics*, 39(2), 132-141.
- Li, Y., & Mutchler, J. E. (2021). *Older adults and the economic impact of the COVID-19 pandemic*. In *Older Adults and COVID-19* (pp. 201-211). Routledge.
- Medeiros, M. (2023). Linear Regression Models with interaction/moderation, StataCorp, Access date: 06.12.2023, Retrieved from: www.stata.com/why-use-stata/easy-to-grow-with/linear.pdf
- Mishkin, F. S. (1992). Anatomy of a financial crisis. *Journal of evolutionary Economics*, 2, 115-130.

Perriman, H. E., Ramsaran-Fowdar, R. R., & Baguant, P. (2010). The impact of the global financial crisis on consumer behaviour. *The 2010 Annual London Business*, 14.

Pulman, A., Fenge, L. A., Mazarura, P., & Sanis, N. (2024). Struggling with studying and earning—realities of the UK's cost-of-living crisis on students on social work programmes. *Research in Post-Compulsory Education*, 29(4), 681-701.

Şanlı, O. (2021). Türkiye'de 1994, 2001 ve 2018-2021 kur krizlerinin yeni nesil kriz teorileri çerçevesinde incelenmesi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 117-158.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: İsmail ÇAKMAK (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: İsmail ÇAKMAK (100%)
